

SJÖFARTSSPRÅK

- ursprung och släktskap

Fredrik Boman, Karl Leman

25:2017

Datum för godkännande: 05.09.2017
Handledare: Erik Hemming

EXAMENSARBETE

Högskolan på Åland

Utbildningsprogram:	Sjökapstensprogrammet
Författare:	Fredrik Boman, Karl Leman
Arbetets namn:	Sjömansspråket
Handledare:	Erik Hemming
Uppdragsgivare:	Högskolan på Åland

Abstrakt
<p>Syftet med vårt arbete var att visa på sjöfartsspråkets internationella ursprung och släktskap. Ett delsyfte var att väcka intresse för detsamma, och för främmande språk i allmänhet.</p> <p>Vi har på så sätt valt ut vissa språk, både utgående från vår egen geografiska position och från vilka språk som har influerat svenskt sjöfartsspråk mest. Vi har i stort sett avgränsat arbetet till europeiska språk.</p> <p>Vår huvudsakliga metod bestod i att forska i böcker, tidskrifter och på olika databaser på internet. Vi gjorde även en enkätundersökning i några sjöfartsskolor i Europa. Enkäterna gav flera bra infallsvinklar, men visade sig däremot inte ge så mycket information som vi hade hoppats.</p> <p>Arbetet resulterade i en ordlista, som presenteras i kapitel 4. Utöver ordlistan har vårt forskande producerat en utredning av bakgrunden till ett antal av orden från listan, samt en utredning av några olika sjöfartsrelaterade ordspråk och uttryck som vi kommit i kontakt med.</p> <p>Det visar sig att det absolut finns orsak att forska i sjömansspråk. Det har visat sig ha både en intressant historia och ett speciellt släktskap mellan länderna. Exempelvis kunde man göra en liknande undersökning för asiatiska språk eller dialekter runt om i världen.</p>

Nyckelord (sökord)
sjöfartsspråk, ord, bakgrund, ursprung, sjötermer, internationellt språk

Högskolans serienummer:	ISSN:	Språk:	Sidantal:
25:2017	1458-1531	Svenska	48 sidor

Inlämningsdatum:	Presentationsdatum:	Datum för godkännande:
05.09.2017	12.05.2017	05.09.2017

DEGREE THESIS

Åland University of Applied Sciences

Study program:	Master Mariner
Author:	Fredrik Boman, Karl Leman
Title:	Maritime Language - Origins and Relationships
Academic Supervisor:	Erik Hemming
Technical Supervisor:	Åland University of Applied Sciences

Abstract

The purpose of this essay was to show the international origins and relationships of maritime language. We also aimed to spark an interest in this and for foreign languages in general.

We have chosen languages based on our geographical position and on languages' influence on Swedish maritime language. Basically we limited the essay to European languages.

Our main way of gathering information was research in books, magazines and various databases online. Besides this we performed a survey in a few different European maritime academies. The questionnaires offered many good points of view, but did not yield as much information as we had hoped.

Our work resulted in a dictionary, which is presented in chapter 4. Apart from the dictionary our research has produced a summary of the background of some of the words in the dictionary, as well as a look into a few proverbs and expressions that are related to the maritime field.

The conclusion is that there are good reasons to do research into maritime languages. The history is interesting and there is a special relationship between languages and across borders. A future study could for example make a similar investigation of Asian languages or dialects around the world.

Keywords

words, language, origin, sailor, ship, maritime terminology

Serial number:	ISSN:	Language:	Number of pages:
25:2017	1458-1531	Swedish	48 pages

Handed in:	Date of presentation:	Approved on:
05.09.2017	12.05.2017	05.09.2017

1. INLEDNING	6
1.1 Motiv för ämnesvalet	6
1.2 Syfte med arbetet	6
1.3 Frågeställningar och hypoteser	7
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Arbetets upplägg	8
2. MATERIAL OCH METOD	9
2.1 Början	9
2.2 Tillvägagångssätt och källor till information	9
2.3 Enkätundersökning	10
2.4 Fortsatt metod	11
3. TIDIGARE FORSKNING	12
3.1 Källkritik	12
4. SJÖFARTSTERMER	14
MARITIM ORDLISTA	14
4.1 Utredning av ord	14
4.1.1 Akter	14
4.1.2 Ankare	15
4.1.3 Backen	17
4.1.4 Barlast	18
4.1.5 Byssa	20
4.1.6 Båt	21
4.1.7 Hamn	22
4.1.8 Kapten	24
4.1.9 Koj	26
4.1.10 Kurs	27
4.1.11 Köl	28
4.1.12 Lots	29
4.1.13 Mayday	30
4.1.14 Mässen	31
4.1.15 Styrbord och babord	32
5. ILANDFLUTNA UTTRYCK	35
5.1 Inledning	35
5.2 Uttryck	35
5.2.1 För fulla segel	35
5.2.2 Leva i nuet	36
5.2.3 Rida ut stormen	37

5.2.4 By and large	37
5.2.5 På eget trä	38
5.3 Skrock och sägner	39
5.3.1 Franska kaniner	39
5.3.2. Inga bananer ombord	40
5.3.3. Albatrossen	40
6. SLUTSATSER	42
KÄLLOR	44

1. INLEDNING

1.1 Motiv för ämnesvalet

Det är roligt med ord och deras ursprung, olika språk och dialekter. Språk flyttar, ord byts ut och byter form. Ett språk tar efter ett annat.

Vi är båda sjöfartsstuderande och har jobbat till sjöss. Ombord på fartyg har vi kommit i kontakt med sjöfartsspråk och träffat och kommunicerat med människor från olika länder. Det är intressant hur människors bakgrund och då framförallt språkbakgrund formar deras språk och sjöfartsen Engelska. En del pratar knappt engelska överhuvudtaget, så man blir tvungen att vara ganska kreativ när man försöker kommunicera med dem.

Vi hade båda ett starkt språkintresse från början, så det här ämnet, med fokus på sjöfartens språk och ord, passade oss väldigt bra. Vår tanke var att sprida intresset för främmande språk och hjälpa praktikanter genom att ge en inblick i olika ord. Dessa var båda orsaker till att vi valde det här ämnet.

Eftersom vi själva har varit nya på några fartyg så vet vi att det kan vara svårt med språket, man vågar kanske inte fråga var backen eller poppen ligger. Ligger den bak i aktern eller säger styrman det för att villa bort mig, få mig att tappa ansiktet? Kanske besättningen vill att jag gör bort mig eller går åt fel håll, så de kan skratta åt mig?

Med sjömansspråk kan man mena många olika saker. Det verkar ändå finnas stora likheter mellan språket till sjöss i olika länder. En båt är en båt är en båt - redan där har vi en gemensam utgångspunkt.

1.2 Syfte med arbetet

Med vårt arbete vill vi visa på sjöfartstermernas internationella ursprung och släktskap. Vi vill också väcka intresset för sjöfartsspråk och främmande språk i allmänhet. Vi presenterar

också några uttryck som kommit in i språket via sjöfarten. Målet har varit att hitta deras koppling till sjöfart och försöka hitta eventuella motsvarigheter i andra språk.

På grund av bristande engelskakunskaper i vissa delar av världen kan det vara bra att kunna några ord från de länder man besöker. Kommunikationen med någon kan underlättas en hel del om man visar att man kan säga något ord på motpartens modersmål.

Ett tredje syfte är att uppmärksamma sjömansspråk och dess rika historia. Våra språk har mycket gemensamt, och att kommunicera över språkgränserna är lättare än man tror. Ett annat språk behöver inte vara så främmande som det verkar. Speciellt inte inom sjöfarten.

1.3 Frågeställningar och hypoteser

Följande frågeställningar har varit vår utgångspunkt i arbetet och hjälpt oss åstadkomma vårt syfte:

- Vilka är några uttryck som kommit in i det vardagliga språket via sjöfarten?
- Vad är bakgrunden till några av våra vanliga sjömansord?
- Vilken är sjöanknytningen till några av våra vardagliga ord och uttryck?

1.4 Avgränsningar

Eftersom det finns nästan 7000 olika språk på vår jord, skulle det vara en omöjlighet att ta med allihop (Anderson, 2012). Alltså har vi valt ut vissa språk, dels utgående från vår egen geografiska position, dels efter vilka språk som har influerat svenskt sjöfartsspråk mest. Vi har egentligen koncentrerat oss på europeiska språk.

Vi har arbetat fram en ordlista, som presenteras i kapitel 4. Tanken är att den ska förbli levande, att andra ska kunna bygga på den i framtiden. Med det i åtanke har vi kunnat koncentrera oss på språk som har relativt nära släktskap och lämnat till exempel asiatiska och afrikanska språk till eventuella framtida forskningar.

Som historisk tidsbegränsning har vi försökt hålla oss till språket på moderna fartyg. Vi har alltså lämnat bort de flesta termerna från segelsjöfartens tid. Vissa termer lever förstås kvar och kommer med ändå, men vi har inte koncentrerat oss på historisk sjöfart.

1.5 Arbetets upplägg

Arbetet har flera olika grenar som var under uppbyggnad samtidigt. De är:

- en ordlista i Google Sheets.
- ordförklaringar, bakgrunder till ord och samband mellan olika språk.
- ett avsnitt om särskilda uttryck till sjöss, alltså sådana ord och uttryck som har helt andra benämningar iland. Vi har också behandlat sådana uttryck som börjat till sjöss och sedan letat sig in i det vanliga språket.

Kapitlen efter kapitel 3 presenterar resultatet av vårt arbete med de här olika delarna. I Kapitel 4, “Sjöfartstermer”, lägger vi fram utredningar om utvalda ord ur vår ordlista (bilaga 1). Efter inledningen på kapitlet kommer ett antal ord som alla tilldelats sitt eget underkapitel.

I kapitel 5, “Ilandflutna uttryck”, går vi in på de ordspråk och idiomatiska uttryck vi tittat på. Där har vi sammanställt uttryckens ursprung och sammankoppling med sjöfarten, samt hur uttrycken ibland ändrat betydelse när de kommit till användning iland. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om vidskepelser.

2. MATERIAL OCH METOD

För att visa på ords släktskap har vi påbörjat en ordlista över vanliga sjöfartsord och tagit reda på deras motsvarigheter i några olika språk. Meningen är att listan ska kunna fortsättas. Denna lista kan också vara till hjälp för praktikanter som seglar på utländska fartyg eller till utländska hamnar, eller vid grundläggande kommunikation inom sjöfart.

2.1 Början

Metod nummer ett: Skriv in många källor. Läs många böcker. Kolla upp källorna så gott det nu går. Det märktes ganska snart att det var lätt att fastna i vissa väldigt intressanta böcker och hemsidor. Man måste börja i någon ända. Under vår förundersökning bläddrade, scrollade och skummade vi texter och frågade oss runt för att få ett litet grepp om sjöfartsspråk, och vilken inriktning vi ville ta.

Det är inte alltid lätt att veta vilket material som passar att använda. Är boken relevant, är texten trovärdig, är det här en hemsida som har information eller en som bara vill publicera en rolig historia? Till en början letade vi efter det intressanta, det som fick oss att gå igång. Senare sållade och ifrågasatte vi mer. Man gör det tyvärr lite svårare än vad det är.

2.2 Tillvägagångssätt och källor till information

Vi var inställda på en inriktning på språket till sjöss. Efter att ha inlett forskandet och inspirationssökandet i olika böcker och genom internet kom vi fram till att det skulle bli två listor: en lista med ord och en med bildliga uttryck. Information till listorna och kontroll av olika uppgifter har skett på flera olika sätt. Det har främst handlat om att söka efter information. Med vår bas i biblioteket eller i skolans utrymmen har vi använt oss av bl.a.:

- Böcker
 - ordböcker och ordlistor

- böcker med sjöanknytning, t.ex. kåserier om livet till sjöss eller på en viss båt.
- etymologiska ordböcker och uppslagsverk, t.ex. (Goedel, 1902) och (Hellquist, 1922)
- Tidigare examensarbeten, både för innehåll och inspiration till upplägg
- Enkätundersökning
 - Vi genomförde en enkätundersökning som beskrivs nedan.
 - Delar av uppgifterna härifrån har vi dubbelkollat mot andra källor.
- Tidningar, sjöfartstidningar
- Internet
 - sökt på bl.a. Google Scholar med söktermer som “language at sea”, “sjömansspråk” eller i stil med mallen “ord + ursprung”
 - olika lexikon och ordsidor t.ex., Phrase Finder (Martin, 2017)
 - sökt bland olika uppsatser och rapporter på uppsatsportalen Academia.edu
 - dubbelkollat främmande ord genom sökning eller bildsökning
 - Google Translate. T.ex. för att snabbt översätta hela hemsidor på språk vi ungefär behärskar. Detta för att snabba upp lästiden. Specifika ord och svåra ställen har då dubbelkollats. Vi anser att om man har en idé om språket i fråga kan Google Translate vara ett godtagbart verktyg.

2.3 Enkätundersökning

För att få input utifrån och som ett komplement till att leta information på egen hand gjorde vi en form av enkätundersökning (se bilaga 2). Den bestod av några ord vi ville ha översatta och en öppen fråga om speciella uttryck från sjöfarten som man kommit i kontakt med. Vi gjorde en avgränsning i antalet ord vi tog med i enkäten. Detta var för att locka till många svarande och många svar med specifika insikter i ord, uttryck eller sjö seder.

Denna enkät skickades ut till olika sjöfartsskolor i Europa och fanns även tillgänglig på internetplattformen LinkedIn. Efter enkäten sammanställde vi informationen från de tolv som vi fick svar av och var också i kontakt med flera av dem. Vi fick mycket av vår specialinformation på detta sätt och det visade sig vara trevligt och givande.

2.4 Fortsatt metod

Det handlade alltså sedan om att spåra ordens ursprung och försöka hitta släktskap mellan olika språk. I bokväg blev det mycket arbete med olika böcker med sjöanknytning. Vi fick ta en bok på måfå och sedan avgöra om den var användbar eller inte. I början var vi också på jakt efter ord att ta med, så då fungerade detta bra. Andra gånger kunde vi få uppslag på böcker via källorna till en hemsida. Svensk etymologisk ordbok (Hellquist, 1922) hittade vi till exempel på det sättet.

Arbetet har i allmänhet gått bra, men det har givetvis också kommit stunder då vi kört fast. Sådana gånger har vi använt oss av promenader. Att röra på kroppen sätter ofta igång tankeverksamheten. Om man fastnar vid någon speciell uppgift kan en promenad hjälpa en att hitta lösningen (Waller, 2013).

3. TIDIGARE FORSKNING

När vi försökte komma fram till vilken riktning vårt arbete skulle ta läste vi i olika examensarbeten och böcker inom ämnet språk och språk till sjöss. Vi kom också i kontakt med Intermar. Intermar är ett europeiskt samarbetsprojekt mellan olika sjöfartsskolor. Idén är att öka språkkunskaperna hos studerande. Det hela utgår från gemensam förståelse av varandras (eller andra) språk (Intermar.2017). Andan i projektet var något vi ville ha med i vårt eget arbete. En internationell gemenskap inom sjöfarten, förenade via språket. Vi har mer gemensamt än vad vi har som skiljer oss åt.

Vi läste i ett tidigt skede ett gammalt examensarbete. Skribenten skrev där om bakgrunden och uppkomsten till några olika ord (Dänsel, 2004). Här såg vi ett exempel på hur man kan bygga upp en ordlista. Ett annat exempel är Galvagnons lilla lexikon över engelska sjötermer (Galvagnon, 2001). Där berättade han på franska om termernas betydelse och deras ursprung

Det vore synd att glömma Gustav Goedel, vars etymologiska ordbok över tyskt sjömansspråk (*Etymologisches Wörterbuch der deutschen Seemannssprache*) är ett mycket intressant och uttömmande verk. Författaren går där in på både historia och rådande tider som influerat språkbruket, samt själva orden och mer ingående hur de har bildats (Goedel, 1902)

Svensk etymologisk ordbok (Hellquist, 1922) är ännu en källa som vi haft stor nytta av. Boken berättar om ursprunget till svenska ord. Den är visserligen inte inriktad på sjöfart, men då den utreder bakgrunden till svenska ord har den ändå varit användbar för oss. Vi har även använt en ordbok över 1800-talsspråket, nämligen Anders Fredrik Dalins *Ordbok öfver svenska språket (Dalin, 1850)*.

3.1 Källkritik

Det finns källor och texter av olika kvalitet. Att vara källkritisk är viktigt, men det kommer inte bara sådär. Det gäller att sälla lite och försöka förstå vad som är trovärdigt. Det gäller att

dubbelkolla saker, vara kritisk. Först får man översiktsläsa flera källor, så att man får ett grepp om sitt ämne. Därefter får man djupdyka, men ändå hålla sig vaksam på hur trovärdigt en källa kan vara.

Det finns flera hemsidor där människor eller företag gjort förteckningar över ord och uttryck. Några vi hittat är regelrätta etymologiska ordböcker. Ibland handlar det om faktiska böcker som transkriberats eller skannats, då är det lite lättare att avgöra trovärdigheten. Andra gånger har hemsidor skapats av personer eller föreningar. I sådana fall får man läsa deras källor och försöka bedöma. En sådan sida är Online Etymology Dictionary. Det är en bra sida för den som vill veta bakgrunden till engelska ord. Författaren är en hobbylingvist som sammanfattat etymologi för engelska ord från ett flertal olika böcker. På sidan beskriver han utförligt sin situation och sitt arbetssätt samt anger vilka böcker han utgår från i sitt arbete (Harper, 2017).

4. SJÖFARTSTERMER

Språk och ord är levande, rörliga saker. De ändras, sprids och byter mening. I det här kapitlet presenteras förklaringar, kommentarer och översättningar till några ord. Dessa har vi forskat fram genom att leta i böcker och i olika internetdatabaser. Mycket av översättningsarbetet har vi fått hjälp med från enkäterna. Dels skriver vi här om orden därifrån (se bilaga 2), dels om andra ord som vi valt ut på grund av deras intressanta användning till sjöss eller anknytning till sjöfartsspråk.

Här är en länk till den ordlista som vi arbetat fram. Listan är i Google Sheets och i bokstavsordning efter de engelska orden.

[MARITIM ORDLISTA](#)

4.1 Akter

Akter, akterskepp eller den aktra delen av ett fartyg syftar på den del av en båt eller fartyg som är akter om midskepps, alltså räknat från dess bredaste del bakåt. En del påstår att man använder ordet aktern lite slarvigt. Akterspegeln är mer korrekt att använda när man pratar om “baksidan” på fartyget. Akterspegeln är bordsläggningens avslutning akterut, flat eller rund. Poppen, aktern, akterut eller häcken är ord som används mycket bland sjömän.

Figur 1. Aktern på Rosella. (Tengström, 2015)

Tabell 1. Orden akter och akterdäck på olika språk

Engelska	stern, poop deck, poop
Svenska	akter, poppen
Spanska	popa, castillo de popa
Tyska	Achterschiff, Hinterschiff, Heck
Nederländska	achtersteven, achterdeks, achterschip, hek
Franska	arriére, poupe
Grekiska	prýmni (πρύμνη)
Kroatiska	krma
Bretonska	aros, penn-adreñv
Finska	ahteri
Arabiska	kawathal (كوثل)

Några exempel på utländska motsvarigheter är *achtersteven* (nederländska), *stern* (engelska), *popa* eller *castillo de popa* på spanska, från latinets *puppis*. Man skulle också kunna gissa att det svenska poppen kommer härifrån. *Puppis* - *popa* - poppen, det verkar rimligt.

Akterskeppet, eller då *Puppis* är för övrigt namnet på en stjärnbild som syns mellan breddgraderna nord 40° och syd 90° (Constellation Guide, 2017a).

Akter hittas i fornsvenska och danska *agter*. Det lånades från medellågtyska (1100-talet till 1600-talet) *achter*, bakom, för övrigt samma ord som ännu används på nederländska. Detta är taget efter det äldre *after*, motsvarande åter. Åter är intressant nog en en förändrad och böjd version av den indoeuropeiska roten *op*. *Op* syns också i det grekiska ordet *ópisthen* (ὀπισθεν) som betyder baktill eller bakre (Hellquist, 1922).

4.2 Ankare

Ordet ankare kommer från grekiskans *ankura* (ἄγκυρα). Andra exempel på länder som tagit efter grekiskan för att benämna ankaret är flamländska och nederländska *anker*, franska *ancre* eller engelska *anchor* (Wordsense, 2017). Flera exempel visas i tabell 2.

Det finns många typer av ankare: bojankare, drivankare, stockankare, patentankare, paraplydrag, pilotankare, plogankare, rocna-ankare, skålankare, tallriksankare eller blyplätt. I figur 2 nedan ser vi en teckning av ett stockankare.

Figur 2. Teckning av ett stockankare (Simzore, 2017)

Tabell 2. Ordet ankare på olika språk

Engelska	anchor
Svenska	ankare
Spanska	ancla
Tyska	Anker
Nederländska	anker
Flamländska	anker
Franska	ancres, pioche
Grekiska	ankyra (ἄγκυρα)
Kroatiska	sidro
Bretonska	eor
Finska	ankkuri
Arabiska	mersah (مرسأه)

Det latinsk-grekiska namnet för det tvåarmade ankaret togs av germanerna närmast från romarna troligen vid nedre Rhen och tog sig härefter utmed Nordsjökusterna. Tidigare drogs fartygen upp på land eller sänktes med tunga stenar ner på havsbotten. Från Norden omtalas *anchora* redan hos Caesar och det förekom också bland de galliska veneterna (MacFarlane & Charles, 1838).

Ordet ankare användes också som måttbeteckning en gång i tiden. Det avsåg då en mindre tunna om ungefär 15 liter. Taget av medeltidslatinets *ancheria* som betydde mindre kar. Tidigare ursprung är okänt, men det är sannolikt fornhögtyskan (Dalin, 1850).

Ankare benämns på samma sätt i de flesta europeiska språken och i flera andra också. t.ex anchor på engelska, *ancla* på spanska och *ankyra* på grekiska. Men i bland annat Kroatien används istället ordet *sidro*, som intressant nog kommer från grekiskans ord för järn: *sidiros*.

4.3 Backen

Backen syftar på fördäcket. Eftersom backen är ett sjömansord som man verkligen kan missuppfatta, om man kommer som ny till fartyget, så används det ofta för att lura den vilsna praktikanten: Gå till backen och hämta kölsvinet. Man ska ta sig till fören, förut, framåt, föröver från fartygets bredaste del och framåt. Men oftast hoppas de gamla sjömännen att man går till aktern och inte vågar fråga var backen ligger (Dalin, 1850).

Figur 3. En bild av backen (Military Wiki, 2017)

Back är även ett matlag på ett fartyg, alltså en grupp som äter tillsammans. Det kan som sagt betyda mindre upphöjt däck, antagligen efter den tråg- eller brickliknande formen, i båda fallen från lågtyskan och/eller holländskan. Man använder ordet backen på ett helt annat

sätt när man pratar om till exempel en bil eller liknande, då lägger man in backen för att kunna backa. Men detta är helt skilda betydelser från när man pratar om fartygsbacken. Den äldre generationen använde ordet backen när man pratade om lådan som man lade fisknätet i, som man hade med i ekan (Malmkvist, N., personlig kommunikation, ca 1970).

Figur 4. Fören på ett fartyg (Csiropedia, 2017)

4.4 Barlast

För att förbättra stabiliteten på ett fartyg används barlast. Idag handlar det oftast om vatten som man pumpar in och ut ur särskilda tankar, men förr placerade man tillfällig eller permanent last av sand, stenar, bly eller tackjärn.

Barlast eller ballast, som vi tidigast hör pratas om i början av 1600-talet, syftar på den last ett fartyg har, då det är “bart”, det vill säga utan varulast. Förekomsten av både barlast och ballast skulle kunna förklaras av assimilation. Det är en förändring av ett ords uttal, och sker ofta då man strävar efter ett lättare, bekvämare sätt att säga ordet. Som t.ex. här, barlast har förändrats till ballast (Hellquist, 1922).

En annan tänkbar förklaring är det lilla ordet *bal-*, som hittas i sammansatt form i medellågtyskan. *Bal-* står då för dålig eller onyttig, t.ex. som i ordet *balsturich* - svår att

styra. Om det stämmer kan man se de nordiska formerna som folketymologiska ombildningar (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2017).

Figur 5. Vasa hade ett högt akterskepp och dubbla kanondäck (Regalskeppet Vasa.se, 2017)

Barlasten på det kända Vasaskeppet (figur 5), som kantrade och sjönk på sin jungfruresa, var en av orsakerna till att det inte gick som man hade tänkt sig. En kastvind kantrade skeppet åt babords sida och eftersom det var lösa stenar som utgjorde ballasten (figur 6) så blev det en förskjutning åt styrbord när det rätade upp sig igen. Det läckte in vatten i kanonluckorna, som för övrigt var felbyggda, för långt ner mot vattnet. Man har gjort beräkningar efteråt, som visar att skeppet var för högt byggt. Högmod går före fall (Vasamuseet, 2017).

Figur 6. Vasa använde lösa stenar till barlast. (Childress, 2012)

Tabell 3. Ordet barlast på några olika språk

Engelska	ballast
Svenska	barlast, ballast
Spanska	lastre
Tyska	Ballast, Gewicht
Nederländska	ballast
Franska	lest
Grekiska	έρμα (έρμα)
Kroatiska	balast
Finska	painolasti (bokstavligen "vikt-last")
Arabiska	sabura (صابورة)

4.5 Byssa

Kabyssen, kabyss (Glosor.eu, 2017), *caboose* (bab.la, 2017), *kibosh*, *ship's galley* eller bara *galley* (eng) är alla benämningar på köket ombord. Köket som man älskar att hata. Är man vän med kocken så går törnen bra. Galley är också benämningen på galär, som förr i tiden var

ett slavskepp, *galley ships* som använde sig av *galley slaves* oftast använd av Romarna för att ro deras båtar i de många sjöslag som utkämpades.

Cabûse (fra) betyder litet båtkök. Från början var det en en liten eldstad i ett särskilt träskjul på fartygsdäcket. Man kan lätt förstå att svenskarna tog detta ordet från holländarna som kom till landet under 1500-talet och lyckades få det till det lilla kyffet. Kyffe har fått betydelsen ett litet trångt rum med dålig standard. Man kan tänka sig att skeppskocken uppfattade sitt lilla tillhåll i fartyget på detta sätt .

Amerikanarna använder ordet *caboose* i järnvägen som personalmatsal med tillhörande köksdel eller som personalvagn på godstågen. *Caboose* i dess betydelse av personalvagn finns belagd sedan 1861 i amerikansk engelska (Möller, 2004). Här är det invandrare från Europa, bl.a. tyska och franska, som influerat den amerikanska engelskan. Lokalbefolkningens försök att uttala *Kombüse* och *cabûse* ledde så småningom till ordet *caboose*. Ett mycket bekvämare ord för engelska tungor.

Figur 7. Kockarna jobbar i byssan. (Meyer & Winkler, 2015)

4.6 Båt

Människor har alltid haft en tendens att bo nära havet. På så vis har det kommit naturligt att man vill ut på sjön, undersöka havet, se vad som finns på andra sidan. Detta har lett till olika byggen och idéer. Mer eller mindre avancerade flytetyg föddes allteftersom. I början var det ganska enkla konstruktioner, till exempel i stil med den i figur 8.

Figur 8. En enkel båtkonstruktion (Harper & Douglas, 2017)

Ett av de äldsta båtfynden hittades bredvid en pyramid i Giza i Egypten. Det är en båt tillverkad av cederträ och den har daterats till omkring 2500 f.Kr. (Gascoigne, 2001).

Själva ordet båt kommer via gammalengelskans *bat* (båt eller fartyg) från urgermanska *bait*. Samma stam har också gett franska *bateau*, tyska och holländska *boot*. På isländska säger man *beit*. Finskans *vene* däremot är från en annan språkstam som också betyder båt, nämligen urfinskans *veneh* (Wiktionary, 2016).

Om man går tillbaka i tiden, till runt 7000 år f.Kr., kan man spåra en ännu tidigare början till ordet båt, då i urindoeuropeiskan. Ordet *bhid* syftar på att klyva eller dela, om en avhuggen, kluven trädstam. Ordet avser också idén att göra en båt genom att holka ur en

trädstam. Från samma bas får vi t.ex. vårt svenska ord “bita”. Det går också att se en jämförelse med fornsvenska *biti*, en tvärbjälke i ett fartyg (Harper, 2017).

Tabell 4. Ordet båt översatt till några språk.

Engelska	boat
Svenska	båt
Spanska	barco, bote
Tyska	Boot, Schiffchen
Nederländska	boot, boewett
Flamländska	boot
Franska	bateau, canot
Grekiska	plio, karavi, vapori, skafos, varka ¹
Kroatiska	barka, čamac
Bretonska	bag, canot, batimant, lestr
Finska	vene, laiva, alus
Arabiska	qareb (قارب), markeb (مركب), zawraq (زورق)

4.7 Hamn

Forskar man lite på tyska sidan av sjöfartsspråket, kommer det fram att det kommer från härbärge eller där en arme slog upp sitt läger (Ansted, 1898).

På engelska heter det *port*, som kommer från att bära eller hålla. Det vill säga en plats där man underhåller fartyg. Alltså en säkrare eller om man vill, bekvämare plats. Man jämför med *hafjan*, *heffjan* som är lyfter på fornhögtyska. Även som i nutida svenskans häva. Grundläggande betydelse är ta, hålla. På lågtyskan sa man *häven*. *Port* ger också namnet till engelska beteckningen på babord, som kommer från att man oftast la till med den sidan, hamnsidan - *port side*.

¹ Se ordlistan för grekiska bokstäver.

I isländskan, där sjöfarten fortfarande betyder mycket och som är fornsvenskans nära släkting är ordet för hamn *höfn*. I medelhögtyskan hette det *habene*, givetvis tyskans *Hafen*, och på vår närbesläktade danska *havn*.

På grekiska, som historiskt har betytt mycket för sjöfarten heter hamn *kàpē*, krubba. Det är intressant i och med att hamnen är en trygghet för sjöfarare, så innebär ordet krubba en hel del eller hur man nu vill tolka in det ordet.

Det germanska ordet ingår i franskan, *Le Havre (de Grâce, Portus Gratiae)* och spanskans *La Havana*.

Figur 9. Rotterdams hamn. (Dredging Today, 2012)

Tabell 5. Ordet hamn

Engelska	port, harbour
Svenska	hamn
Spanska	puerto
Tyska	Hafen
Nederländska	haven
Flamländska	haven
Franska	port, mouillage (ankarplats), havre (äldre), marina
Grekiska	limani (Λιμάνι)
Kroatiska	luka
Bretonska	porzh, marina
Finska	satama
Arabiska	mina (ميناء)

4.8 Kapten

Kärt barn har många namn. Ett exempel är hövitsman (Roes, 2017) som användes under medeltiden och faktiskt ända fram till 1600-talet (man kan jämföra med tyskans *Hauptmann*). Tyskarna påverkade det svenska språket mycket under 1600-talet. Sedan dök fransmännen upp och ändrade mycket under 1700-talet och härmed ändrades det svenska namnet hövitsman till kapten, eftersom man tyckte att franskans *capitaine* lät bättre (Hellquist, 1966).

Fartygschefen är den ytterst ansvariga på ett fartyg och kallas skeppare, kapten, befälhavare, *captain* eller *skipper* på engelska (Wikipedia, 2015). Några andra exempel:

- *commandant* eller som nämnts *capitaine* (franska)
- *kapitein*, *kapteing*, *den oude* (den gamle), (holländska)
- *capitán* (spanska)
- *cabtin* (كابتن), *kubtan* (قبطان) (arabiska)

Vi tog med arabiska för att ha ett lite mer avlägset språk. Det var kanske tänkt lite som en kontrast. Det ser ut som att de arabiska sjöorden skiljer sig helt från de europeiska i de flesta fallen. Därför är det intressant att här se ord som t.ex. *kubtan*. Det har ett tydligt släktskap med ordet kapten. Det är också intressant att se de två olika versionerna som förekommer, den ena stavad med k, *cabtin* (كابتن) och den andra stavad med det mer gutturala q, *kubtan* (قبطان) (Qasem, E.H., personlig kommunikation, maj 2016).

Om man spårar ordet kapten bakåt i tiden så hittar man det i engelska *capitayn* från sent 1300-tal. Innan dess syns det i gammalfranska *capitaine*, som själv kom av senlatinska *capitaneus*. Ordet användes i betydelsen “chef”, och var egentligen ett adjektiv som kom att användas som substantiv. Adjektivet *capitaneus* stod för “viktig” eller “framstående” och härstammade i sin tur från latinets *caput*, “huvud” (Harper, 2017).

Kaptensbehörigheten regleras av STCW-konventionen, internationella konventionen angående normer för sjöfolks utbildning, certifiering och vakthållning (Wikipedia, 2015). Den som klarar av att avlägga en sjökaptensexamen samt erhåller ett sjökaptensbrev har rätt

till att kalla sig sjökaptan (Saeed & House, 2016). Utbildningen är en kandidatexamen på 4 ½ år vid yrkeshögskolan. Då ingår 1 års sjöpraktik. Vill man ha sjökaptensbrevet krävs det att man jobbar som vaktstyrman på fartyg vars bruttodräktighet är minst 500 ton i 24 till 36 månader. Efter denna tjänstgöring kan man alltså få det efterlängtrade sjökaptensbrevet (Hansen, 2012).

Figur 10. Kapten Edward John Smith (Wikipedia, 2015)

Tabell 6. Ordet kapten på olika språk.

Engelska	captain, master, commander, skipper
Svenska	kapten, befälhavare , skeppare
Spanska	capitán
Tyska	Kapitän, Kommandant
Nederländska	kapitein, kapteng, den oude (den gamla)
Flamländska	kapitein
Franska	capitaine, cap'tain, tonton, commandant, patron, skipper
Grekiska	kapetanio (καπετάνιος)
Kroatiska	kapetan
Bretonska	kabiten
Finska	kapteeni, kippari
Arabiska (formell)	rubban (رَبَّان), kubtan (قبطان)
Arabiska (vardaglig)	cabtin (كابتن)

4.9 Koj

En säng ombord, eller koj, heter på spanska *litera*, som i feminin formatering betyder dubbelsäng eller våningssäng, eller *el camastro* (*Spanishdict, 2016*) som är mer en enkel ensamsäng, singelkojen helt enkelt, den maskulina varianten. Engelsmännen har några olika varianter som *berth*, *bunk* och *bunky* (se figur 11) och säkert många fler om man frågar en engelsk sjöman.

Krypa till kojs har man nog hört lite till mans och vi har väl dom flesta av oss byggt en koja när vi var små. Barn som förr i tiden var ute och rörde på sig byggde nog säkert tusentals kojs med tillhörande viloplats.

Figur 11. Kojer i ett fartyg. (Brianne, 2015)

Det tidigaste vi kan hitta här kommer från 1583 och då är det ordet koja från mellantyskan, *kôje*, avplankning som kommer från *kanja*, *kawia* av latinets *cavea* som var ett förvaringsställe för djur, alltså nån slags bur. Ordet kommer alltså från gammaltyskan som i detta fallet kommer från fornhögtyskans (600-1100-talet) *kevia* (koja). Från denna grund kommer också den moderna tyskans *Käfig*, som betyder fängelse eller bur. Fängelse verkar ju passande ibland tyvärr, det har nog många sjömän upplevt på havet i sin koja.

Själva kjojen eller kjoj dyker upp 1790 och kommer från holländskans *kooi*, plural *koyar*. Det finns många olika ord för kjo på svenska. På land säger man bädd, sovplats, sovställe, sängplats eller brits, men ordet brits använder gamla sjömän oftast.

4.10 Kurs

Man tar ut en kurs, man planerar en kurs på sjökortet, en färdriktning. Det är mycket att tänka på när man tar ut en kursriktning och planerar sin rutt. Vad har man för longitud och latitud, var ska man färdas, och vart ska man ta vägen? Det gäller att navigera rätt!

Under 1600-talet var den vanliga benämningen lopp, färd eller kosa, till exempel av Gustav II Adolf (Hellquist, 1922). Då handlade kurs om penningar (pengar), från franskans *cours* av latinets *cursus* (lopp).

Dessa ord har också med kurs att göra: riktning (bildlig betydelse), riktlinje, utstakad väg (oftast ett politiskt uttryck som används för nationen eller "större" företag), diskurs, korridor (inom flyget), korsa (att korsa Atlanten), korso, kos, kurant, kurir, kurtage eller till och med kärra (Hellquist, 1966).

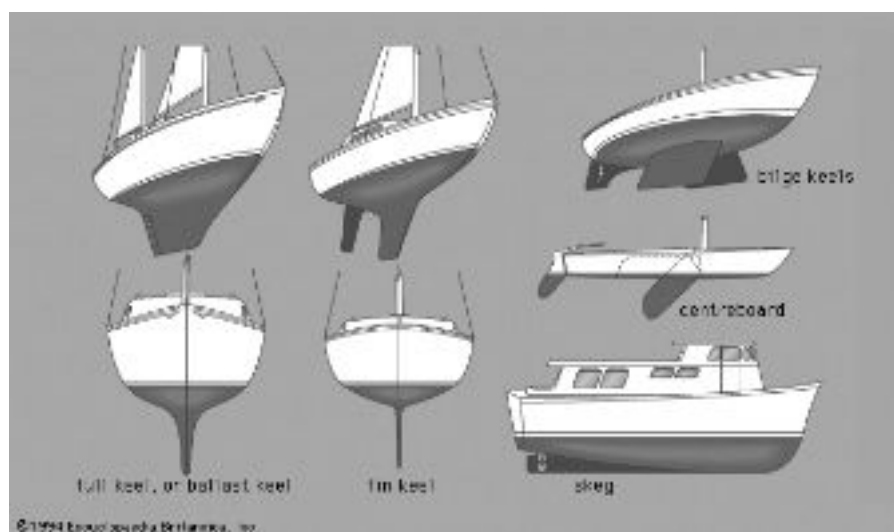
Tabell 7. Olika versioner av ordet kurs.

Engelska	course, heading
Svenska	kurs
Spanska	rumbo, proa, derrota
Tyska	Kurs, Richtung
Nederländska	koers
Flamländska	koers, voorligging
Franska	cap, route
Grekiska	poria, katefthynsi (Πορεία, ατεύθυνση)
Kroatiska	kurs
Bretonska	penn, kerzhed, roud (ashore : hent, tu)
Finska	kurssi, reitti, suunta
Arabiska	tareeq (طريق), masar (مسار)

4.11 Köl

Keel och *bottom* är engelska ord för skrovets undersida, den stock som man utgick ifrån för att bygga tidiga träbåtar och skepp, båtens ryggrad kan man säga. Fenköl, slingerköl, bulbköl, svängköl eller slagköl är olika slags kölar.

På fornsvenska sa man *kiöl*, *kiol* eller skeppsköl, och på Isländska *kjo`lr*. Men det har även haft en betydelse förr i tiden för att säga bergsrygg, *kilir*, kölen, eller gränsen mellan Sverige och Norge (Goedel, 1902).

Figur 12. Olika kölar på fritidsbåtar. (Drinian, 2007)

Betydelsen i svenskan har från början varit *kehle*, strupe och Isländskans *kjalki*; kåke (som kommer från ordet kälke). Dessförinnan har man fått det från 'något krökt' och 'hals' om man jämför med tyskan.

På sanskrit, som är besläktat med hindi, heter köl *gala* (strupe) och med omljudet ie, blir det till *gel* eller *gjel* från *gelim* som betyder att sluka. Från norskan kommer *kölsvill*, men ett helt annat ursprung visar sig från isländskan igen och då blir det isländskans *kjóll* som betyder skepp, vilket känns som att komma tillbaka till ursprunget (Hellquist, 1966).

Det finns även en stjärnbild som heter Kölen på den södra stjärnhimlen. Här kan man se Eta Carinae som är en av vintergatans största stjärnor.

4.12 Lots

Lotsen för fartyg genom svåra farleder eller in i vissa hamnar. Om man spårar ordet lots ser man att det formats från nederländska *loodsman* (Wordsense, 2017), som i sin tur härstammar från medelengelskans (ca år 1100-1400 i England) *lodesman*. Går man vidare bakåt hittar man det gammalengelska (ca år 450-1100) ordet *lādmann* (Hellquist, 1966)

Dagens engelska ord för lots är *pilot*, men Goedel (1902) nämner faktiskt ordet *loadsman* som sin samtida engelska beteckning på lots. Det ser ju också ut som en rimlig vidareutveckling från medelengelskan och på samma gång ganska nära det nederländska ordet.

Användningen av *pilot* för lotsar verkar å andra sidan komma från Medelhavet. "Lot" syftar på ett lod, ett snöre med blyvikt i ändan som användes för att pejla vattendjupen. En *pilot* var således en person som behärskade och använde lod. Runt medelhavet benämndes lotsarna *piloto* och liknande, men de hade andra uppgifter då farvattnen där såg annorlunda ut än de som t.ex. engelsmännen var vana vid (Goedel, 1902).

Om vi går ännu längre tillbaka i tiden kan man spåra orden *lād* och *mann* till urgermanskans (omkring 200 f.Kr.) *laidō* och *man*. *Man* betydde redan då "man" och *laidō* betydde led, väg, passage och även vattenpassage (Wordsense, 2017).

Några svenska synonymer till lots som man kan hitta är förare, vägvisare och ledsagare (synonymer.se, 2017). Ledsagare är ett ord som används till olika saker, men man tänker nog inte alltid på att det började som samma ord som ordet lots. I *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Seemannssprache* (Goedel 1902) kan man läsa att den första förekomsten av ordet "ledsagare", då som *letsaghe*, var redan 1299. Författaren berättar

vidare att det tyska ordet för lots, *Lootse* (vid tiden för verket stavades det så), helt enkelt bildats av att man svält sista stavelsen i ordet *letsaghe*.

Det här ordet var ett bra exempel på hur ord flyttats fram och tillbaka, byter skepnad, sägs fel, återuppstår och kopieras. Lotsgatan är inte bara en gata. Redan före början av vår tideräkning lades grunden till det namnet.

Tabell 8. Ordet lots.

Engelska	pilot
Svenska	lots
Spanska	piloto
Tyska	Lotse
Nederländska	loods, loodsman
Franska	pilote
Grekiska	ploigós, pilótos (πλοηγός, πιλότος)
Kroatiska	pilot
Finska	luotsi
Arabiska	yaqwada (يقود)

4.13 Mayday

Mayday är det internationella nödanropet och således ett mycket viktigt ord till sjöss. Om man behöver tillkalla hjälp vid en nödsituation gör man ett radiomeddelande som inleds: *Mayday, Mayday, Mayday*.

Själva ordet *Mayday* (mejdej) har konstigt nog ingenting med förstamajfirande att göra. Det myntades istället 1923 av radioofficern Frederick Mockford på flygplatsen Croydon i London. Han hade ombetts komma på ett bra ord för radiotrafik i nödsituationer. Det tidigare använda *S.O.S* var problematiskt då det kunde vara svårt att uppfatta bokstaven “s” över radio.

Mycket av trafiken fördes med en flygplats i Paris, därför föreslog Mockford ordet *Mayday*, från franska *m'aider*. Det var en förkortad version av det franska uttrycket *venez m'aider* - kom och hjälp mig. Redan efter fyra år, 1927 var *Mayday* det internationella nödanropet inom radio. *Mayday* blev ganska omgående ett ord som kopierades av sjöfolk och kom att användas som nödanrop även till sjöss. (Thomas, 2014)

Figur 13. Det okända bogvisiret från Estonia. (Hällekiskuriren, 2014)

Detta mayday-anrop är taget från den där hemska natten 28 september 1994 när Estonia förläste (Rydén, 2014) :

01.22

En efter en stoppar Estonias maskiner. Tredjestyrman Andres Tammes sänder ut ett första nödanrop:

– Mayday, mayday, Estonia please.

Efter femton sekunder svarar telegrafisten på Viking Lines färja Mariella, strax därpå kollegan på Silja Europa. De är också på väg till Stockholm. Men från Estonia hörs nu inga fler uppgifter...

4.14 Mässen

En mäss är ett sällskapsrum och matsal ombord. Förr i tiden var det väldigt uppdelat med befälsmäss och manskapsmäss. På nederländska heter det *eetzaal*, ganska nära vårt matsal, och självklart vårt ord för att äta.

Det svenska ordet kommer från engelskans *mess*. På engelska dök det upp på 1300-talet, då som ett ord för måltid. *Mess* i sig kommer från gammelfranska *mes*, en maträtt eller en matportion (Oxford University Press, 2017).

Ursprungligen syftade mäss på bordssällskap, maträtt eller fat. Jämför med italienskans *messo*, från latinskans *missum*; något framdukat, i egenskap av skickat från köket. *Missum* är en dåtidsform av ordet *mittere*, som betyder just skicka. Samma ord ligger till grund för franskans ord för maträtt: *mets*. Man kan även titta på ordet *mission* för ännu ett exempel på ord med samma latinska bakgrund (Harper, 2017).

Efter att engelsmännen etablerat sitt ord *mess* lånade fransmännen in det tillbaks till franskan. På det sättet heter det *mess* på franska idag. Franskan använder för övrigt ordet *carré* som benämning på befälsmäss. Det betyder fyrkant, och kommer från hur tallrikarna såg ut ombord på krigsfartyg. Härifrån kommer också uttrycket *a square meal* (Wordreference.com, 2006).

Tabell 9. Ordet mäss på olika språk.

Engelska	mess, mess hall
Svenska	mäss
Spanska	comedor
Tyska	Messe
Nederländska	eetzaal
Franska	mess, carré, troupe, l'ordinaire
Grekiska	chóros estíasis (χώρος εστίασης)
Finska	messi

4.15 Styrbord och babord

Styrbord är benämningen på den högra sidan på ett fartyg då man tittar förut, den gröna sidan, sidan med en grön lanterna. *Starboard* heter det på engelska och *stuurboord* på nederländska, Man tror att namnet har uppkommit från vikingarna för att de hade rodret, eller styråran, på

höger (styrbords) sida. Eftersom dom flesta sjömän och båtfolk var högerhänta så var den placerad på högra sidan av aktern, se figur 14. Sjömän började kalla höger sida för *starboard*, man kombinerade helt enkelt två engelska ord *stéor* (steer, styra) och *bord* (“sidan av båten”). (National Ocean Service, 2014).

Ett exempel på en båt med styråra ser vi nedan (figur 14). Båten är en replika på ett vikingabåtsfynd daterat till 800-talet (Pilsetnek, 2016). Båten hittades begravd tillsammans med en kvinna. Replikan förvaltas och används idag av Gamla Upsala Hembygdsförening.

Båbord (franska), *port* (eng), *bakboord* (nederländska och flamländska) och isländska *bakbor`di* är namn på babords sida, sidan med röd lanternan, den vänstra sidan på ett fartyg, när man tittar framåt. Bak och bord - bord står för sidan. Rodret, styråran, var alltså anbragt på högra sidan. Med båda händer på styråran fick rorsmannen sålunda vända ryggen mot den andra sidan, detta kan man föreställa sig utifrån figur 14. Alltså vart man än vänder sig så är baken bak. Och med näsan åt styrbord är baken således åt babord. Detta med styrbord och babord måste upplevas på båt, för att man ska förstå varför det behövs.

Båtarna växte och så gjorde styråran, så det blev enklare att lägga till på vänster sida. Motsatt sida av styråran, den vänstra sidan av båten, blev känd som *larboard* eller *the loading side*. Men detta blev för likt *starboard*, så man ändrade helt enkelt till *port*. Eftersom denna sidan var vänd mot hamnen, *the port*, och båten där blev *ported* - lastat av *porters*, lastare, stuvare (Björkesten, 2015). På franska heter bära *porter* (Jaworski, 2017).

Figur 14. Vikingabåt med styråra. Man kan tänka sig en tvåhandsfattning och att man då skulle ha ryggen åt andra sidan (Thanger, 2016).

Tabell 10. Babord och styrbord på olika språk

Engelska	port	starboard
Svenska	babord	styrbord
Spanska	babor	estribor
Tyska	Backbord	Steuerbord
Nederländska	bakboord	stuurboord
Flamländska	bakboord	stuurboord
Franska	bâbord	tribord
Grekiska	aristeri plevra (Αριστερή πλευρά)	dexia plevra (Δεξιά πλευρά)
Kroatiska	lijeva strana	desna strana
Bretonska	babourzh	stribourzh
Finska	paapuuri	styrpuuri
Arabiska	maysirah (ميسرة)	maymaneh (الميسر)

5. ILANDFLUTNA UTTRYCK

5.1 Inledning

En bild kan säga tusen ord. Mycket av vårt dagliga tal består av bilder i form av bildliga uttryck. Man kan få fram sin mening bättre, tydligare, kraftigare eller kortare om man gör en jämförelse med något. Vi hittar ofta på egna jämförelser för att bli förstådda, men ännu oftare använder vi ordspråk, bildliga uttryck eller anspelar till någon händelse eller rolig historia.

I det här kapitlet kommer vi behandla några uttryck vi har fastnat för. En lista på uttryck i den här stilen kan göras nästan oändlig, men vi har hittat några bra exempel. Eftersom världen ser ut som den gör och nästan alla folk och länder har haft någon anknytning till sjön har många av den här sortens uttryck sin bakgrund i sjöfart. Sjöfarten har också spelat en stor roll i förflyttandet av ord och uttryck från ett land till ett annat.

5.2 Uttryck

5.2.1 För fulla segel

Segel, detta substantiv som är detsamma på tyska, *Segel*, används i många uttryck. Det har gått från segelbåt ända upp i luften till segelflyget, *vind i seglen*, *under uppsegling*, *segla under falsk flagg*, *seglar i medvind*, *segla i kvav* eller *att bli akterseglad*.

All in, to take off, to go to, to commence, running under full sails, sailing och *with the sails up* är några exempel på engelska uttryck med segel. Själva ordet segel har blivit till *sail* från gammalengelska *segel* och *seglian*, via nederländska *zeil*. En möjlig äldre rot till ordet är indoeuropeiska *sek* - skära. Då i meningen "en utskuren tygbit" (Harper, 2017).

Man har helt enkelt *vind i seglen*, vilket betyder att det går bra. I fyrsprång, med fullt pådrag och för full maskin är synonyma, dock kan de göra förste maskinisten olycklig pga hög bränsleåtgång. Men när man använder detta uttryck handlar det oftast om framgång: att

vara framgångsrik, reda sig, komma fram, slå sig fram, slå igenom, få sitt genombrott, ha tur, göra succé, ta hem spelet, lyckas.

Företag använder gärna detta uttryck när det går bra. För full maskin är också vanligt. Seglet (*Vela* på latin) finns även den representerad på stjärnhimlen. Precis som akterskeppet (*Puppis*), kölen (*Carina*) och kompassen (*Pyxis*) (Constellation Guide, 2017b).

Figur 15. Alexander von Humboldt för fulla segel. (Todd, 2012)

5.2.2 Leva i nuet

Ett portugisiskt uttryck använder vatten för att gestalta gången tid och att det inte lönar sig att tänka för mycket på det förgångna (Guedes, 2015): *Águas passadas, não movem moinhos* - Vatten som passerat driver inga kvarnar (fri översättning).

Det är ett trevligt ordspråk. En brasiliansk källa berättar mer om betydelsen: Det handlar om att glömma och förlåta. Kanske man fallit offer för någon oförrätt en gång i tiden,

men det lönar sig inte att hålla fast vid så gamla saker. Det är bättre att förlåta, och låta händelsen rinna utmed forsen (Nascimento, 2017).

Anknytningen till sjöfart är något långsökt, men uttrycket påminner oss om hur vi människor varit och fortsätter vara bundna och kopplade till sjön genom havet, forsen, vattnet.

Ett svenskt uttryck i samma anda är *Mycket vatten har runnit under broarna*. Det syftar på att det har gått en lång tid i allmänhet, eller att det har gått så lång tid att man blandar ihop vilket som var sant faktamässigt eller vilket som var sant känslomässigt. Det har gått en tillräckligt lång tid, det är dags att förlåta och gå vidare.

Ännu ett uttryck som väcker liknande bilder är *Gå över ån efter vatten*. Detta syftar dock till att göra något på ett krångligare sätt än vad som behövs. Man skapar helt enkelt arbete åt sig själv helt i onödan. Engelsmän kan säga, på tal om åar och floder, att något är *Water under the bridge*, "vatten under bron". Man menar då att saken är glömd, den är i det förflutna. Här kommer man ganska nära meningen i det portugisiska uttrycket.

5.2.3 Rida ut stormen

Storm är det när vinden ligger på mellan 24,5 och 28,4 meter per sekund (10-11 Beaufort). När man är på ett fartyg vet alla vad som menas när man säger att man ska rida ut stormen. Det kommer att bli en lång natt och man kommer att sova dåligt. Man vänder fartyget mot vinden och ligger helt enkelt och väntar på att stormen går över. Kanske man lägger sig i lä någonstans, kanske en vik eller hamn om man har tur och är nära land. Den engelska motsvarigheten är *weather the storm* eller *ride out the storm* (Layton, 2016).

Men detta uttryck används en hel del av företag, politiker eller andra slags ledare. När det börjar gå dåligt för ett företag så vill man rida ut stormen, vänta på bättre tider. De gör en pudel. Men det ska sägas att göra en pudel är mer att be om ursäkt och få folk att tro att man menar det, och sen kunna gå vidare som om det inte hade hänt.

5.2.4 By and large

By and large är ett vanligt engelskt uttryck som betyder i stora drag, generellt sett eller i allmänhet. Uttrycket kommer från segelsjöfarten. När vinden kommer akterifrån, alltså när man har medvind, kan man säga att man seglar *large*. Om man istället har bidevind, dvs seglar mot vinden, så är man *by*. Den tidigaste tryckta användningen av just det här finns i boken *The Mariners Magazine*, 1669:

Thus you see the ship handled in fair weather and foul, by and learge. (Sturmy, 1669)

Ett fartyg som kan segla *by and large* kan alltså segla bra både mot vinden och med vinden. Det seglar helt enkelt bra i allmänhet, och på det sättet har vi kommit fram till hur uttrycket används idag (Martin, 2017) (Hakluyt, 1589).

5.2.5 På eget trä

Att göra något *op eigen houtje*, "på eget trä", i ett uttryck från Nederländerna, handlar om att göra något på egen hand, utan att ta hjälp av andra människor. Dock menas en något negativ innebörd, i stil med att det kanske hade varit bättre att be om hjälp utifrån ändå.

Det finns flera förslag på var detta uttryck kan komma från, men den mest vedertagna förklaringen bygger på ett gammalt system för barnota. Det bestod av två träbitar. Baren hade en träbit och kunden hade en likadan. Då man köpte något gjordes märken i båda träen. Dessa jämfördes sedan när det var dags att betala notan. Om någondera parten hade försökt fuska och gjort ett märke "på eget trä" syntes det (Smakman, 2013b).

Figur 16. Bartendern märker upp notan på träbitarna. (Smakman, 2013)

5.3 Skrock och sägner

Utöver rena uttryck och ordspråk finns det förstås skrock, sägner och legender. Allt från spökskepp till vidskepelse till otroliga men sanna berättelser. Sjömän sägs ofta vara mer skrockfulla än gemene man. Måhända beror detta på deras farliga yrke. Till sjöss finns det fler saker som kan gå fel än på många andra arbetsplatser, och när något går fel har det ofta större konsekvenser.

5.3.1 Franska kaniner

Speciellt franska sjömän verkar ha svårt för kaniner ombord. Vi fick först höra talas om denna vidskepelse via ett av våra enkätsvar. Med lite efterforskning hittade vi också exempel på fenomenet. Till exempel läste vi om en familj som inte fick resa över engelska kanalen för att de ville ta två kaniner med sig (Britton, 2007).

Den här vidskepelsen tros härstamma från 1400-talet. Under långa upptäcksresor behövdes mycket proviant. Man tog därför levande djur med sig ombord, däribland kaniner. Men kaninerna kunde ibland äta sig ur sina burar och börja tugga sönder vad de kom åt. Det kunde vara surningar till lasten, rep som skötte fartygets rigg (man använde segelfartyg på

den tiden) eller till och med drevgarnet man använde för att täta bordläggningen. Detta kunde leda till stabilitetsproblem och vissa gånger till och med skeppsbrott (Cnews, 2015).

Figur 17. Kaninen Muncher tillsammans med matros Jock Macgregor (Från Jock Macgregors fotosamling, 1948).

I fransk sjöfart verkar detta exempel på skrock leva kvar starkt. Bara att säga ordet *lapin*, kanin, kan göra att man får en utskällning (enligt resultat från vår enkät). Andra länder verkar inte ha samma problem. T.ex. hade man kaniner som maskotar på det kanadensiska krigsfartyget *HMCS Haida* (se figur 17), verksamt under bl.a. andra världskriget (Blackburn, Dixon, Piccioni, & Morse, 2016).

5.3.2. Inga bananer ombord

Förutom att halka på bananskal som vissa gör i komedifilmer har bananer sedan länge trots vara otursbringande på fartyg. På 1700-talet när det handlades mycket mellan Spanien och Karibien, så var det många fartyg som försvann till sjöss. Merparten av dessa var lastade med bananer, konstigt nog. Sammanträffande? (Boaterexam.com, 2011).

Det spekuleras att eftersom bananer ruttnar så fort var man tvungen att komma till sin destination så fort som möjligt. På grund av det så seglade man lite på chans, genom stormar och underliga strömmar. Man tog genvägar som inte alltid var så genomtänkta.

Man vet också att bananer i extrem hetta bildar en farlig gas som kan vara giftig. Dessutom finns det bananspindlar som kan vara både skräckinjagande och farliga för människan. Så därför ansågs bananer vara ett farligt omen. Härifrån kommer det att man undviker att ha bananer ombord, det finns till och med sjömän som undviker att ha bananlukter på sololjan (Boaterexam.com, 2011).

5.3.3. Albatrossen

Man dödar inte en albatross, då drabbas man av otur. Man trodde och tror fortfarande att albatrossen bar med sig själarna från döda sjömän, men däremot betyder det tur att se en albatross. Om man vill närma sig sanningen så är det väl så att om man skulle få syn på några fåglar ute på havet, så vet man att man börjar närma sig land (Boaterexam.com, 2011).

Svenska sjömän som man pratar med bekräftar detta. Sedan är det nog så att sjömän överlag är skrockfulla. Kanske mer skrockfulla än andra människor och yrkesgrupper. Förr i tiden var det ju ganska vanligt att vissa sjömän inte kom hem. Då fick man förlita sig på skrock eller religion...

Figur 18. Det här fartyget hade en albatross som maskot. (Deutsch, 1900)

6. SLUTSATSER

Det här ämnet är intressant och stort. Det kan också utvidgas åt flera olika håll. Man kan alltid förbättra och ta till andra infallsvinklar. Vi har koncentrerat oss på språk som i de flesta fallen har någon sorts släktskap. En framtida undersökning skulle till exempel kunna koncentrera sig på andra språk, som afrikanska eller asiatiska språk.

Vidare arbete kunde läggas med att göra en mer omfattande ordlista, med fler av alla de ord man kommer i kontakt med på ett fartyg eller med så många språk som möjligt, kanske indelade efter handelsrutter eller vanliga besättningsspråk.

En annan intressant vidareutveckling kunde vara att mer noggrant kartlägga ordens förflyttning och spridning. De flesta av orden vi tittat på är besläktade och liknar därför varandra. Det kunde vara intressant att undersöka t.ex. asiatiska språk för att se om de har liknande släktskap sinsemellan och även titta på kopplingar till europeiska ord.

Detta med att skapa ett intresse både för sig själv och läsaren hade vi i åtanke i början. Men snart märktes det att vi skrev för oss själva. Har man inget intresse själv så blir arbetet mycket svårare. Efter ett tag märkte vi att det fanns många sjömansord och sjötermer som vi var nyfikna på. Det kan lätt bli ett ohanterligt stort examensarbete.

Vi har 61 sidor med bortklippt material, senare har vi kallat det för opublicerat. Detta visar på olika vägar och idéer vi varit inne på, men fått lämna av en eller annan orsak. Tanken först var söka brett och ha ett öppet sinne. Senare efter att ha avgränsat arbetet har många uppslag blivit utanför.

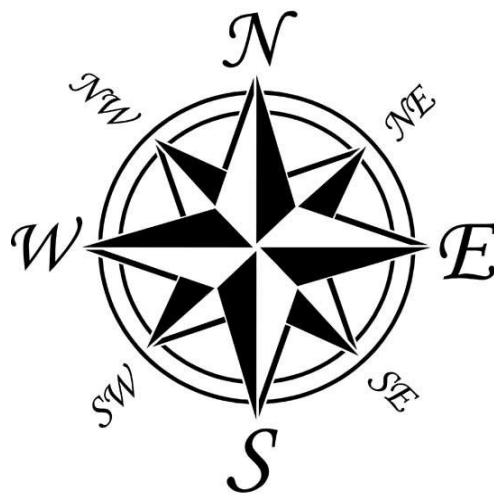
Eftersom vi är två finns det två olika viljor, men vi har dragit nytta av varandras starka sidor. Dock är vi ganska olika, men man ska ju inte omge sig med ja-sägare hela tiden, då blir det inget gjort. Man måste kunna "sparka" på varandra, två steg framåt och ett tillbaka.

Eftersom det finns mellan 6000 och 7000 språk i världen så verkar det finnas hur mycket som helst att skriva om. Emellertid handlar det kanske bara om några hundratal språk som faktiskt varit aktiva inom sjöfart. Hur många dialekter finns det då?

Sen visa på att sjöfartstermer har en lång internationell historia, och att vissa ord som används idag har anknytning långt tillbaka i tiden. Kommunikationen och sjömansorden har funnits där länge, och fortfarande används bland de flesta av oss.

Det finns många likheter med andra språk, som man med klar tydlighet fortsätter att använda. Man skapar ett intresse för ett spännande språk som finns mitt ibland oss. Att språket just bland sjömän är ett världsomfattande språk och då särskilt sjömansord kan vara väldigt levande, intressant och spännande. Man skapar ett allmänt intresse, man gör folk nyfikna på varför just sjömansspråket lever vidare.

Det är lättare än man tror, man ska inte krångla till det för mycket, vilket gäller både språket och livet.

Figur 19. Livets kompass (Ricks, 2017)

KÄLLOR

Ansted, A. (1898). *A dictionary of sea terms: For the use of yachtsmen, amateur boatmen, and beginners*. Retrieved from <https://archive.org/details/dictionaryofseat00anstiala>

bab.la. (2017). *Galley*. Retrieved from <http://sv.bab.la/lexikon/engelsk-svensk/galley>

Blackburn, C., Dixon, P., Piccioni, B. J. & Morse, C. (2016). *Haida's mascots*. Retrieved from <http://jproc.ca/haida/mascots.html>

Boaterexam.com. (2011). *Very superstitious: 13 sailor superstitions*. Retrieved from <http://www.boaterexam.com/blog/2011/07/boater-superstitions.aspx>

Childress, J. R. (2012). *Vasa hull profile*. Retrieved from https://johnrchildress.files.wordpress.com/2012/09/vasas_hull_profile.jpg

Constellation Guide. (2017a). *Puppis constellation*. Retrieved from <http://www.constellation-guide.com/constellation-list/puppis-constellation/>

Constellation Guide. (2017b). *Vela constellation*. Retrieved from <http://www.constellation-guide.com/constellation-list/vela-constellation/>

Csiropedia. (2017). *Bild på fören av en forskningsbåt*. Retrieved from https://i2.wp.com/csiropedia.csiro.au/wp-content/uploads/2014/09/High_Resolution-7.jpg?ssl=1

Dalin, A. F. (1850). *Ordbok öfver svenska språket*. Stockholm: J. Beckman.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. (2017). *Den danske ordbog*. Retrieved from <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=balstyrig>

Deutsch, H. (1900). *Fotografi av en albatross*. Retrieved from <http://www.gettyimages.co.nz/detail/news-photo/australian-seamen-with-their-pet-albatross-on-board-the-news-photo/613498894#australian-seamen-with-their-pet-albatross-on-board>

-the-sailing-ship-picture-id613498894

Dredging Today. (2012). *Bild på Rotterdams hamn*. Retrieved from

[http://www.dredgingtoday.com/wp-content/uploads/2012/04/Port-of-Rotterdam-on-Right-T-rack.jpg\(bilden\)](http://www.dredgingtoday.com/wp-content/uploads/2012/04/Port-of-Rotterdam-on-Right-T-rack.jpg(bilden))

Drinian. (2007). *Bild på kölar*. Retrieved from <http://drinian.smithwrite.net/twins.htm>

Galvagnon, P. (2001). *Etymologie des termes de marine anglais*. Ecole Nationale de la Marine Marchande, Marseille.

Glosor.eu. (2017). *Kabyss*. Retrieved from <https://glosor.eu/ordbok/kabyss>

Goedel, G. (1902). *Etymologisches wörterbuch der deutschen seemannssprache*.

https://archive.org/details/bub_gb_1lsmAAAAMAAJ:

Guedes, S. (2015). *20 expressions*. Retrieved from

<https://matadornetwork.com/pulse/20-expressions-prove-portuguese-obsessed-sea/>

Hakluyt, R., 1552?-1616. (1589). *The principall navigations, voyages, and discoveries of the English nation*. England: Retrieved from <http://catalog.hathitrust.org/Record/007156741>

Hällekiskuriren. (2014). *Estonias bogvisir*. Retrieved from

<http://www.hallekis.com/xx140902b.htm>

Hansen, J. (2012). *Lektor i sjöfartsämnen vid högskolan på Åland*.

Harper, D. (2017). *Online etymology dictionary*. Retrieved from

http://www.etymonline.com/index.php?term=captain&allowed_in_frame=0

Hellquist, E. (1922). *Svensk etymologisk ordbok* (tredje upplagan, tryckt 1966 Neu umgearb. Aufl. ed.). Lund: Gleerups.

Hellquist, E. (1966). *Svensk etymologisk ordbok* (3. uppl. ed.). Lund: Liber Läromedel.

Layton, J. (2016). *What is the origin and meaning of the phrase "weather the storm"?*

Retrieved from

- <https://www.quora.com/What-is-the-origin-and-meaning-of-the-phrase-weather-the-storm>
- MacFarlane, & Charles. (1838). *The pictorial history of England*. Retrieved from http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&res_dat=xri:c19index-us&rft_dat=xri:c19index:NSTC:2M3782
- Martin, G. (2017). *Nautical phrases*. Retrieved from <http://www.phrases.org.uk/meanings/nautical-phrases.html>
- Meyer, H., & Winkler, D. (2015). *SS Africas byssa*. Retrieved from https://sv.wikipedia.org/wiki/Kabyss#/media/File:SS_Africa_K%C3%BCche.jpg
- Möller, K. (2004). *Det lilla kyffet, caboose*. Retrieved from <http://www.tydal.nu/postvagnen/395477.htm>
- Oxford University Press. (2017). *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/mess_1
- Pilsetnek, N. (2016). *Länstidningen i Södertälje*. Retrieved from <http://www.lt.se/stockholm/sodertalje/efterlysning-har-du-sett-en-styrara-till-en-vikingabat>
- Regalskeppet Vasa.se. (2017). *Bild på regalskeppet Vasa*. Retrieved from <http://www.regalskeppetvasa.se/>
- Ricks, K. (2017). *Compass rose*. Retrieved from <https://www.tes.com/lessons/Qkb1NkKTOtly4Q/compass-rose>
- Roes, P. (2017). *Hövitsman, kapten*. Retrieved from <http://www.betydelse-definition.com/H%C3%B6vitsman>
- Saeed, F., & House, D. (2016). *The seamanship examiner* (Second edition ed.). Florence: Routledge Ltd. doi:10.4324/9781315561004
- Smakman, Y. (2013). *Oorsprong van iets op eigen houtje doen*. Retrieved from <http://www.isgeschiedenis.nl/historische-uitdrukkingen/oorsprong-van-iets-op-eigen-houtje>

-doen/

Spanishdict. (2016). *Camastro*. Retrieved from

<http://www.spanishdict.com/translate/camastro>

Sturmy, S. (1669). *The Mariners Magazine*. London: Hurlock u.a.

Tengström, J. (2015). *Fotografi av aktern på M/S Rosella*. Retrieved from

http://4.bp.blogspot.com/-Bo8TRQ97c5g/VM3gri6fUFI/AAAAAAAAAVw/IZ5cV1aLLJI/s1600/IMG_P0136.jpg

Thanger, O. (2016). *Fotografi av en replika av en vikingabåt*. Retrieved from

<https://images.mmcloud.se/api/v1/images/6d4eade2-9c72-3f27-bef8-18cbc6a9b66c/600.jpg>

Thomas, S. (2014). *The origins of SOS and mayday*. Retrieved from

<http://blog.oxforddictionaries.com/2014/07/sos-mayday/>

Todd, T. (2012). *Fotografi av Alexander von Humboldt*. Retrieved from

http://www.maritimejournal.com/___data/assets/image/0021/501519/MJJAN12Repair-Humboldt-Tom.jpg

Vasamuseet. (2017). *Vasas historia*. Retrieved from (källa

<http://www.vasamuseet.se/vasas-historia>)

Waller, K. (2013). *Kurs i grundläggande forskningsmetodik*. Unpublished manuscript.

Wikipedia. (2015). *Sjökapten*. Retrieved from

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Sj%C3%B6kapten><https://sv.wiktionary.org/wiki/kapten>

Wordsense. (2017). *Loods*. Retrieved from <http://www.wordsense.eu/loods/>